

Παντελής Γεωργογιάννης
Επιμέλεια

35ο Διεθνές Συνέδριο
με κριτές

Ελληνική γλώσσα

Πάτρα, 18-20 Μαρτίου 2022

Επιστημονική σειρά:
Διαπολιτισμική Αγωγή και Εκπαίδευση

Πρακτικά Συνεδρίων 50

Πάτρα, 2022

Συμβασιλέας και συναυτοκράτορας στο Βυζάντιο: επισημάνσεις σχετικά με τη σημασία των δύο όρων

Ρότα Μαρία

Περίληψη

Παρότι έχουν εκπονηθεί μελέτες σχετικά με τους πολιτειακούς και πολιτικούς όρους του Βυζαντίου, δεν έχει δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην αποσαφήνιση των τίτλων του *συναυτοκράτορα* και του *συμβασιλέα*. *Συναυτοκράτορες* εντοπίζονται κατά την πρώτη περίοδο, καθώς η αυτοκρατορία ήταν διοικητικά διαιρεμένη σε τμήματα, στο κάθε ένα από τα οποία κυβερνούσε διαφορετικός ηγεμόνας. Στη διάρκεια των μέσων χρόνων υπήρχε μόνο ένα διοικητικό κέντρο, στο οποίο ασκούσε την εξουσία ένας αυτοκράτορας. Ο τελευταίος, ωστόσο, για να διασφαλίσει την παραμονή της οικογένειάς του στον θρόνο, μπορούσε να αναδείξει ως *συμβασιλείς* και διαδόχους όσους από τους γιους του επιθυμούσε.

Λέξεις - κλειδιά: Βυζάντιο, αυτοκρατορία, συμβασιλέας, συναυτοκράτορας

Coregent and co-emperor in Byzantium: indications concerning the meaning of the two terms

Abstract

Studies have discussed the state and political terms of Byzantium without specifying the meaning of titles *coregent* and *co-emperor*. *Co-emperors* existed in the first centuries of Byzantium, when the empire was divided in regions which they ruled. During the Middle Ages there was only one administrative center, ruled by one emperor. The sovereign could secure the remain of his family on the throne by declaring *coregents* and heirs as many of his sons as he wished.

Keywords: Byzantium, Empire, Coregent, Co-emperor

1. Εισαγωγή

Η αποσαφήνιση των όρων που σχετίζονται με την πολιτική ιστορία της βυζαντινής αυτοκρατορίας έχει μεγάλη σημασία, γιατί συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση σημαντικών γεγονότων της περιόδου. Γι' αυτό τον λόγο οι νεότεροι ιστορικοί έχουν πραγματοποιήσει σχετικές μελέτες, από τις οποίες ξεχωρίζουν περισσότερο εκείνες που αφορούν την έννοια του *τυράννου* στο Βυζάντιο¹. Επιπλέον, οι σύγχρονοι ερευνητές έχουν ασχοληθεί πιο συστηματικά

1 Για την έννοια του τυράννου, βλ. Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (1966), Ένδειξις δια την χρονολόγησιν του Ακάθιστου ύμνου. Στο: *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, τόμ. 55, σ.σ. 47-67 (= Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (2006), *Βυζαντινή αυτοκρατορία - Νεότερος Ελληνισμός. Συμβολή στην έρευνα*, τόμ. Α', Αθήνα: Ηρόδοτος, σ.σ. 345-368)· Cresci, L. R. (1990), Appunti per una tipologia del τύραννος. Στο: *Byzantion*, τόμ. 60, σ.σ. 90-129· Παϊδας, Κ. (2005), *Η θεματική των βυζαντινών «κατόπτρων ηγεμόνων» της πρώιμης και μέσης περιόδου (398-1085). Συμβολή στην πολιτική θεωρία των Βυζαντινών*. Αθήνα: Γρηγόρη, σ.σ. 89-109· Παϊδας, Κ. (2006), *Τα βυζαντινά Κάτοπτρα Ηγεμόνων της ύστερης περιόδου (1254-1403). Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους*. Αθήνα: Γρηγόρη, σ.σ. 67-74.

με τους όρους *καθοσίωσις* και *τυραννίς*², αλλά και οι υπόλοιπες λέξεις που συνδέονται με τα πολιτικά αδικήματα της εποχής έχουν αποτελέσει αντικείμενο πρόσφατης έρευνας³. Από τους πολιτειακούς όρους έχουν εξεταστεί κυρίως εκείνοι του *βασιλέα*, της *βασιλίσσας* και της *αυγούστας*⁴. Ιδιαίτερη σημασία, επίσης, έχουν οι πολιτειακοί τίτλοι του *συναυτοκράτορα* και του *συμβασιλέα*, καθώς συχνά χρησιμοποιούνται από τους σύγχρονους ερευνητές ως συνώνυμοι, ενώ δεν έχουν την ίδια σημασία. Αναμφίβολα η διερεύνηση των δύο τίτλων θα συμβάλει στην ευκολότερη προσέγγιση ζητημάτων που σχετίζονται με το πολίτευμα και την πολιτική ιστορία του Βυζαντίου. Για να επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος στην εισαγωγή της παρούσας μελέτης αναφέρονται οι σημαντικότερες έρευνες που έχουν υλοποιηθεί στον τομέα της πολιτικής ορολογίας της περιόδου, αλλά παράλληλα επισημαίνεται και η λανθασμένη χρήση των τίτλων του *συναυτοκράτορα* και του *συμβασιλέα* από τους σύγχρονους ιστορικούς. Στην ενότητα που ακολουθεί αναλύονται οι λόγοι για τους οποίους πρέπει να διασαφηνιστεί το περιεχόμενο των δύο όρων και επισημαίνονται τα οφέλη που θα προκύψουν από αυτό το εγχείρημα. Στις δύο επόμενες υποενότητες παρατίθενται στοχευμένες επισημάνσεις για τον τίτλο του *συναυτοκράτορα* και του *συμβασιλέα*, ενώ στην τρίτη υπάρχουν σχόλια για τον πολιτικό ρόλο των κινηματιών που προσπάθησαν να οικειοποιηθούν τον τίτλο του *βασιλέα* ή του αυτοκράτορα. Στα συμπεράσματα γίνεται σύντομη παράθεση των βασικότερων στοιχείων που συνδέονται με το βαθύτερο νόημα των δύο τίτλων.

2. Θεωρία

2.1. Σκοπός της εργασίας

Από όσα αναφέρθηκαν στην εισαγωγή φαίνεται ότι οι πολιτειακοί όροι δεν βρίσκονται συχνά στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος και αυτός είναι ο βασικότερος λόγος που ως αντικείμενο της παρούσας μελέτης τέθηκαν οι πολιτειακοί τίτλοι του *συναυτοκράτορα* και του *συμβασιλέα*. Η αποσαφήνιση των δύο όρων φωτίζει ακόμα περισσότερο τη θέση του βυζαντινού ηγεμόνα και των *συμβασιλέων*, ενώ συγχρόνως συμβάλει στη βαθύτερη κατανόηση της δράσης των κινηματιών που προσπάθησαν να οικειοποιηθούν τον βασιλικό ή τον αυτοκρατορικό τίτλο.

2.2. Επισημάνσεις σχετικά με τους πολιτειακούς τίτλους του *συμβασιλέα* και του *συναυτοκράτορα*

2.2.1. Ο πολιτειακός τίτλος του *συναυτοκράτορα*

Κατά τους πρώτους αιώνες του Βυζαντίου είχε παγιωθεί η αντίληψη ότι ο αυτοκράτορας έπρεπε,

2 Μπουρδάρα, Κ. (2015), *Καθοσίωσις και τυραννίς...το πολιτικό αδίκημα στο Βυζάντιο (8^ο -13^ο αιώνας)*. Αθήνα: Ηρόδοτος. Για την έννοια τυραννίς, βλ. και Cheynet, J.C. (1990), *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*. Παρίσι: Publications de la Sorbonne, σ.σ. 177-190.

3 Ρότα, Μ. (2020), Ορολογία πολιτικών κινημάτων: η χρήση της στις βυζαντινές πηγές και στη σύγχρονη βιβλιογραφία. Στο: *Βυζαντινός Δόμος*, τόμ. 28, σ.σ. 395-405.

4 Για το τίτλο του *βασιλέα*, βλ. Chrysos, E.K. (1978), The title βασιλεύς in early Byzantine international relations. Στο: *Dumbarton Oaks Papers*, τόμ. 32, σ.σ. 29-75. Zuckerman, C. (2010), On the title and office of the Byzantine βασιλεύς. Στο: *Travaux et Mémoires*, τόμ. 16, σ.σ. 865-890. Για τους τίτλους της *βασιλίσσας* και της *αυγούστας*, βλ. Μισίου, Δ. (1982), Δύο βυζαντινοί καθεστωτικοί όροι: Αυγούστα και βασιλίσσα. Στο: *Βυζαντιακά*, τόμ. 2, σ.σ. 125-141. Missiou, D. (1982), Über die institutionelle Rolle der byzantinischen Kaiserin. Στο: XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Akten II/2, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, τόμ. 32/2, σ.σ. 489-498.

όχι μόνο να είναι ο εκλεκτός του Θεού, αλλά και να έχει τη συγκατάθεση του λαού, η οποία στην πράξη εκφραζόταν με την επιδοκμασία της συγκλήτου, των δήμων και του στρατού⁵. Αν και με αυτό τον τρόπο κάθε πολίτης, που ήταν χριστιανός ορθόδοξος και αρτιμελής, είχε τη δυνατότητα να ανεβεί στον θρόνο, η πολιτική σταθερότητα ήταν εύθραυστη, διότι συχνά ξεσπούσαν αναταραχές, οι οποίες οφείλονταν στη βίαιη διεκδίκηση της εξουσίας⁶. Έτσι από τους πρώιμους αιώνες υπήρξαν βυζαντινοί ηγεμόνες, οι οποίοι όρισαν ως διαδόχους τους γιους τους, δίνοντας δυναστικό χαρακτήρα στην αυτοκρατορική διαδοχή.

Όμως, επειδή τα βασικότερα στοιχεία του βυζαντινού πολιτεύματος προέρχονταν από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο⁷, οι ηγεμόνες της πρώιμης εποχής για να μεταβιβάσουν την εξουσία στην οικογένειά τους, υιοθέτησαν, μεταξύ άλλων, και το σύστημα διακυβέρνησης του Διοκλητιανού, το οποίο προέβλεπε την ταυτόχρονη ύπαρξη αυτοκρατόρων⁸. Την παραπάνω πολιτική πρακτική ακολούθησε πρώτος ο Κωνσταντίνος Α΄, ο οποίος, παρόλο που διοίκησε την αυτοκρατορία μόνος του, αποφάσισε να αναδείξει ως διαδόχους και τους τρεις γιους του, υποδεικνύοντας μάλιστα το 335 και σε ποιο τμήμα του Βυζαντίου θα ασκούσε την εξουσία ο κάθε ένας από αυτούς⁹. Εφαρμόζοντας την ίδια τακτική ο Θεοδόσιος Α΄ ανέδειξε ως *αυγούστους* τους δύο γιους του, τον Αρκάδιο και τον Ονώριο, δίνοντάς τους έτσι τη δυνατότητα να τον διαδεχτούν στην εξουσία¹⁰. Και στις δύο περιπτώσεις που προαναφέρθηκαν οι διάδοχοι, μετά τον θάνατο του αυτοκράτορα - πατέρα τους, ανέλαβαν τη διακυβέρνηση ως *άυγουστοι* σε διαφορετικό γεωγραφικό χώρο του Βυζαντίου. Ουσιαστικά, η αυτοκρατορία ήταν διαιρεμένη σε τμήματα, κάθε ένα από τα οποία είχε το δικό του διοικητικό κέντρο που αποτελούσε και την έδρα του κάθε αυτοκράτορα. Πρόκειται για περιπτώσεις *συναυτοκρατόρων*, οι οποίοι μέσα σε κλίμα αντιπαλότητας ή συνεργασίας άσκησαν ταυτόχρονα την εξουσία.

2.2.2. Ο πολιτειακός τίτλος του συμβασιλέα

Τα πράγματα σε πολιτικό επίπεδο άλλαξαν το 476, όταν ο ηγεμόνας των Ερούλων Οδόακρος καθαίρεσε τον αυτοκράτορα του δυτικού τμήματος του Βυζαντίου Ρωμύλο Αυγουστύλο και συμφώνησε με τον ηγεμόνα του ανατολικού τμήματος Ζήνωνα να αναλάβει εξ ονόματος του τη διοίκηση της Ρώμης με τον τίτλο του *πατρικίου και βασιλέα των εθνών*. Έκτοτε δεν κυβέρνησε στη Ρώμη κάποιος αυτοκράτορας και γι' αυτό το έτος 476 σηματοδοτεί το τέλος του δυτικού ρωμαϊκού κράτους¹¹. Από αυτό το χρονικό σημείο και έπειτα η Βυζαντινή

5 Για τη δράση της συγκλήτου, των δήμων και του στρατού, βλ. Beck, H.G. (2000), *Η Βυζαντινή χιλιετία*, (μτφρ.) Δ. Κούρτοβικ. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ.σ. 71-80.

6 Καραγιαννόπουλος, Ι. (1992), *Η πολιτική θεωρία των Βυζαντινών*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ.σ. 13, 43.

7 Beck (2000), *Βυζαντινή χιλιετία*, σ.σ. 47-52.

8 Για το διοικητικό σύστημα του Διοκλητιανού, βλ. Seston, W. (1946), *Diocletien et la tétrarchie*. Παρίσι.

9 Βίος Κωνσταντίνου: έκδ. Winkelmann, P. (1975), *Über das Leben des Kaisers Konstantin*. τόμ. 1.1., Βερολίνο, σ. 141⁵⁻⁸ και σ. 148²¹⁻³¹. Βλ. και Χριστοφολιπούλου, Αικ. (1956), *Εκλογή, αναγόρευσεις και στέψεις του βυζαντινού αυτοκράτορος*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, σ.σ. 3-4.

10 Για την ανάδειξη του Αρκαδίου και του Ονωρίου, βλ. Ζώσιμος: έκδ. Paschoud, F. (1971-1979), τόμ. Π.2, Παρίσι, σ. 326²²⁻²³. Σωκράτης Σχολαστικός: *Στο: Patrologia Graeca*, τόμ. 67, στήλ. 584⁴ Σωζομενός: έκδ. Bidez, J., Hansen, G.C. (1960), (Griechischen Christlichen Schriftsteller, αρ. 50). Βερολίνο, σ. 337¹⁰⁻¹¹. Φιλοστόργιος: έκδ. Bidez, J. (1913), (Griechischen Christlichen Schriftsteller, αρ. 21). Λιγία, σ. 127¹⁷⁻¹⁸ και σ. 133¹²⁻¹³. Θεόδωρος Αναγνώστης: *Στο: Patrologia Graeca*, τόμ. 86. 1, στήλ. 213³ Πασγάλο Χρονικό: έκδ. Dindorf, L. (1832), (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), τόμ. 1, Βόννη, σ.σ. 562¹⁹-563².

11 Λουγγής, Τ. (1989), *Η βυζαντινή κυριαρχία στην Ιταλία από το θάνατο του Μ. Θεοδοσίου ως την άλωση του*

αυτοκρατορία είχε ένα διοικητικό κέντρο που βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη και σε αυτό την εξουσία ασκούσε μόνο ένας ηγεμόνας. Είναι αξιοσημείωτο ότι σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο Συμμοκάτη το 596-597 ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος συνέταξε διαθήκη για να διατυπώσει την απόφασή του να συγκυβερνήσουν οι γιοι του, διοικώντας διαφορετικά εδάφη ο κάθε ένας¹². Η εγκυρότητα της παραπάνω μαρτυρίας είναι αμφίβολη, αλλά, αν αποδειχθεί ότι τελικά ισχύει, τότε θα πρέπει να θεωρηθεί ως μία ύστατη προσπάθεια για να διαιρεθεί ξανά το Βυζάντιο σε τμήματα¹³. Ανεξάρτητα από την αξιοπιστία της πληροφορίας του Θεοφύλακτου Συμμοκάτη, είναι σαφές ότι από το 476 και έπειτα στο Βυζάντιο υπήρχε ένας αυτοκράτορας που είχε ως έδρα την Κωνσταντινούπολη.

Κυρίως από την εποχή του Ηρακλείου Α΄ άρχισε να εδραιώνεται η πολιτική πρακτική να επιλέγει ο αυτοκράτορας τον διάδοχό του, ο οποίος κατά κανόνα ήταν γιος του. Όπως ήταν αναμενόμενο οι παλαιοί πολιτειακοί θεσμοί απέκτησαν διαφορετικό προσανατολισμό, ενώ συγχρόνως άρχισαν να εδραιώνονται ιδέες, οι οποίες βοηθούσαν τους ηγεμόνες στην προσπάθειά τους να διασφαλίσουν το πέρασμα της εξουσίας στην οικογένειά τους. Συγκεκριμένα το νέο πολιτειακό σύστημα βασίστηκε στους θεσμούς της συμβασιλείας και της αντιβασιλείας, αλλά και στην καλλιέργεια του αισθήματος της δυναστικής συνέχειας στον λαό¹⁴. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στην επικράτηση αυτής της τακτικής διαδραμάτισε και η έννοια του πορφυρογέννητου¹⁵. Για να γίνει κατανοητή η αλλαγή που πραγματοποιήθηκε τον έβδομο αιώνα, θα πρέπει να εξεταστεί η διαδικασία της ανάδειξης των βυζαντινών αυτοκρατόρων, η οποία περιλάμβανε τρεις φάσεις. Η πρώτη ήταν εκείνη της εκλογής, η δεύτερη της στέψης και η τρίτη της αναγόρευσης¹⁶. Η εκλογή του διαδόχου ή των διαδόχων ήταν, όπως προαναφέρθηκε, στα χέρια του αυτοκράτορα. Ο τελευταίος, επέλεγε συνήθως τον γιο ή τους γιους του και αμέσως μετά γινόταν η στέψη, κατά τη διάρκεια της οποίας ο διάδοχος ή οι διάδοχοι λάμβαναν έναν βασιλικό τίτλο. Ανάλογα με τον τίτλο που αποκτούσαν διακρίνονταν σε ισότιμους και μη ισότιμους *συμβασιλείς*. Οι πρώτοι έφεραν τον ίδιο τίτλο και ήταν ισότιμοι με τον βυζαντινό ηγεμόνα. Είχαν τα ίδια δικαιώματα στην εξουσία, αλλά δεν την ασκούσαν.

Μπάρι 395-1071 μ.Χ.. Αθήνα: Εστία, σ.σ. 59-63.

12 Θεοφύλακτος Συμμοκάτης: έκδ. C. de Boor, revised by Wirth, P. (1972), Στουτγκάρδη, σ.σ. 305₂₅-306₁₁: *Ὁὐ παρήσομεν δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς λεγομένης αὐτοῦ διαθήκης ταῖς ἱστορίας συντάξασθαι. κατὰ γὰρ τὴν ἔναρξιν τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ αυτοκράτορος χάριτες σφραγίσιν ἐνεληγμένους εὐρέθη Μαυρικίου τοῦ αυτοκράτορος, ἐν ᾧ ἐτύγχανεν ὦν διαθέμενος ἄπερ ἦν αὐτῷ μελετήματα μετὰ τὴν ἀποβίωσιν προελθεῖν. νόσῳ γὰρ χαλεπῇ περιπεπτοκῶς ὁ Μαυρίκιος τῷ πεντεκαδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς αυτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἐν γράμμασι διετύπου τὸ κράτος. τὸν μὲν Θεοδοσίον τὸν πρεσβύτερον παῖδα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κύριον καταστήσας τὰς ἐφῶς φροντίδας αὐτῷ περιτίθεισιν· τὸν δὲ Τιβέριον τῆς πρεσβυτιδος Ῥώμης βασιλέα διέθετο τὴν τε Ἰταλίαν καὶ τὰς περὶ τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος νήσους τούτῳ ἀπέδοτο· τὰ δ' ἄλλα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας τοῖς ἑτέροις παισὶ κατεπεμαχίσασατο. Για τη διαθήκη του Μαυρικίου, βλ. Shlosser, Fr. (1994), *The reign of the Emperor Maurikios (582- 602). A Reassessment*. Αθήνα: Βασιλόπουλος, σ.σ. 70-72.*

13 Η πληροφορία του Θεοφύλακτου του Συμμοκάτη θα πρέπει να τεθεί υπό αμφισβήτηση, κυρίως γιατί δεν υπάρχει καμία άλλη σχετική αναφορά στις υπόλοιπες κειμενικές πηγές της περιόδου. Τα μοναδικά στοιχεία που έχουν εντοπιστεί αφορούν την ανάδειξη του μεγαλύτερου γιου του Μαυρικίου, Θεοδοσίου σε *συμβασιλέα*: βλ. Booth, Ph. (2019), *The ghost of Maurice at the court of Heraclius*. στο: *Byzantinische Zeitschrift*, τόμ. 112.3, σ.σ. 784-790.

14 Για τους πολιτειακούς θεσμούς της συμβασιλείας και της αντιβασιλείας, βλ. Χριστοφιλοπούλου (1956), *Εκλογή*, σ.σ. 67-226· Χριστοφιλοπούλου Αικ. (1970), Η αντιβασιλεία εις το Βυζάντιον. Στο: *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, τόμ. 2, σ.σ. 1-144 (= Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (2006), *Βυζαντινή αυτοκρατορία - Νεότερος Ελληνισμός. Συμβολή στην έρευνα*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Ηρόδοτος, σ.σ. 117-278).

15 Για την έννοια του *πορφυρογέννητου*, βλ. Dagron, G. (1994), *Nés dans la pourpre*. Στο: *Travaux et Mémoires*, τόμ. 12, σ.σ. 105-142.

16 Για τις τρεις φάσεις της ανάδειξης του αυτοκράτορα, βλ. Χριστοφιλοπούλου (1956), *Εκλογή*.

Ένας από αυτούς, συνήθως ο μεγαλύτερος σε ηλικία, μετά τον θάνατό του αυτοκράτορα, αναγορευόταν και αναλάμβανε τη διακυβέρνηση. Θα πρέπει να τονιστεί ότι μόνο μέσα από τη διαδικασία της αναγόρευσης αποκτούσε κανείς τον τίτλο του αυτοκράτορα και τη δυνατότητα να διοικήσει στο όνομά του την αυτοκρατορία¹⁷. Επομένως, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, υπήρχε μόνο ένας ηγεμόνας, ο οποίος για να διασφαλίσει τη διαδοχή του μπορούσε να αναδείξει ως ισότιμους *συμβασιλείς*, όσους από τους γιους του επιθυμούσε, αλλά, όταν εκείνος θα έφευγε από τη ζωή, μόνο ένας από αυτούς μπορούσε να αναγορευθεί αυτοκράτορας και να ασκήσει επίσημα την εξουσία¹⁸.

Η ύπαρξη πολλών ισότιμων *συμβασιλέων* δεν εξασφάλιζε πάντα την ομαλή μεταβίβαση της εξουσίας και γι' αυτό τον λόγο ορισμένες φορές οι ηγεμόνες επιδίωκαν να θέσουν συγχρόνως σε εφαρμογή και τον θεσμό της αντιβασιλείας. Ενδεικτική είναι η περίπτωση του Ηρακλείου, ο οποίος, βλέποντας ότι ο πρωτότοκος γιος και διάδοχός του Κωνσταντίνος Γ΄ ήταν βαριά άρρωστος, για να διευθετήσει το ζήτημα της διαδοχής του, έστειπε ως *βασιλέα* και τον πρώτο αρτιμελή γιο από τον δεύτερο γάμο του τον Ηρακλώνά. Όμως, παρόλο που ο τελευταίος ήταν πλέον ισότιμος *συμβασιλέας* με τον πατέρα και τον αδερφό του, η πολιτειακή θέση του ήταν επισφαλής. Ο Ηράκλειος, επειδή γνώριζε ότι οι σύγχρονοί του δεν είχαν αποδεχθεί τον δεύτερο γάμο του με την ανιψιά του τη Μαρτίνα και γι' αυτό αντιπαθούσαν τα παιδιά που είχε αποκτήσει μαζί της, συνέταξε διαθήκη στην οποία εντοπίζονται δύο άρθρα¹⁹. Με το πρώτο ο αυτοκράτορας όριζε ως διαδόχους του τους δύο εστεμμένους γιους του, Κωνσταντίνο και Ηρακλώνά και στο δεύτερο ζητούσε να τιμάται η σύζυγός του Μαρτίνα ως μητέρα και *βασιλίσα*. Με τη διαθήκη του ο Ηράκλειος ήθελε αφενός να προστατέψει τον Ηρακλώνά από μελλοντικές αμφισβητήσεις και αφετέρου να δώσει τη δυνατότητα στη Μαρτίνα, ασκώντας την αντιβασιλεία, να αναλάβει τη διοίκηση για λογαριασμό του ανήλικου γιου της και του ασθενή Κωνσταντίνου Γ΄²⁰.

2.2.3. Η περίπτωση των κινηματιών που σφετερίστηκαν τον βασιλικό ή τον αυτοκρατορικό τίτλο

Κατά τους μέσους χρόνους του Βυζαντίου εντοπίζονται κινηματίες, οι οποίοι την περίοδο που διεκδίκησαν την εξουσία, προσπάθησαν να οικειοποιηθούν τον βασιλικό ή τον αυτοκρατορικό τίτλο. Οι στασιαστές προχωρούσαν σε τέτοιες ενέργειες συνήθως, όταν είχαν τη στήριξη ευρύτερων τμημάτων του στρατού και του λαού. Όμως, στο

17 Αξίζει να επισημανθεί ότι οι βυζαντινοί συγγραφείς δεν αναφέρουν πάντα και τις τρεις φάσεις της ανάδειξης των βυζαντινών ηγεμόνων. Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις αυτοκρατόρων, οι οποίοι λόγω ειδικών περιστάσεων, πρώτα αναγορεύθηκαν και μετά στέφθηκαν.

18 Για τις διαφορές που εντοπίζονται στους τίτλους και στην ιεραρχία των συμβασιλέων, βλ. Χριστοφιλοπούλου Αικ. (1961-1962), *Περί το πρόβλημα της αναδείξεως του βυζαντινού αυτοκράτορος*. Στο: *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Αθήνας*, τόμ. 12, σ.σ. 470-497 (= Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (2006), *Βυζαντινή αυτοκρατορία - Νεότερος Ελληνισμός. Συμβολή στην έρευνα*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Ηρόδοτος, σ.σ. 58-89)· Χριστοφιλοπούλου Αικ. (2004), *Το πολίτευμα και οι θεσμοί της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, 324-1204. Κράτος, διοίκηση, οικονομία, κοινωνία*. Αθήνα, σ.σ. 199-201.

19 Νικηφόρος: έκδ. Mango, C. (1990), (*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, αρ.13), Ουάσινγκτον, κεφ. 27, σ. 76¹⁰⁻¹³: *Κωνσταντίνον και Ήράκλειον τὸς υἱὸς αὐτοῦ βασιλεῖς ἰσοτίμους εἶναι, καὶ Μαρτίναν τὴν αὐτοῦ γυναῖκα τιμᾶσθαι παρ' αὐτῶν ὡς μητέρα καὶ βασιλίσαν*.

20 Για το περιεχόμενο των δύο άρθρων της διαθήκης του Ηρακλείου, βλ. Μισίου, Δ. (1985), *Η διαθήκη του Ηρακλείου Α΄ και η κρίση του 641. Συμβολή στο πρόβλημα της διαδοχής στο Βυζάντιο*. διδ. διατρ., Θεσσαλονίκη, σ.σ. 78, 104, 113-114.

διάστημα που διαρκούσε η ανατρεπτική κίνηση δεν υπήρχε κάποια συγκυβέρνηση με τον νόμιμο κάτοχο του θρόνου. Όσοι ακολούθησαν αυτή την τακτική δεν επιθυμούσαν να μοιραστούν την εξουσία, αλλά είχαν ως βασικό σκοπό να ανατρέψουν τον αυτοκράτορα και να αναδειχθούν εκείνοι ως νέοι ηγεμόνες. Ξεχωριστή αναφορά θα πρέπει να γίνει και στα αυτονομιστικά κινήματα που εκδηλώθηκαν στην αυτοκρατορία. Οι νεότεροι μελετητές, εξετάζοντας την πολιτική ιστορία της εποχής έχουν εντοπίσει παραδείγματα τοπικών αρχόντων ή διοικητών, οι οποίοι από ένα χρονικό σημείο και έπειτα έπαψαν να υπακούουν στις διαταγές της κεντρικής διοίκησης και προσπάθησαν να προβληθούν ως ανεξάρτητοι ηγεμόνες²¹. Πρόκειται για ιδιαίτερες σφετεριστικές δραστηριότητες, διότι οι αρχηγοί τους δεν στόχευαν στην ανατροπή των αυτοκρατόρων, αλλά στην οικειοποίηση τμήματος της εξουσίας τους. Ορισμένοι από αυτούς επιχειρήσαν να σφετεριστούν και τους τίτλους που έφερε ο νόμιμος κάτοχος του θρόνου. Είναι προφανές, ωστόσο, ότι ο απώτερος στόχος τους δεν ήταν να διοικήσουν ένα τμήμα του κράτους ως συνάρχοντες του αυτοκράτορα, αλλά, όπως ήδη έχει τονιστεί, ως ανεξάρτητοι ηγεμόνες.

3. Συμπεράσματα

Από όσα επισημάνθηκαν παραπάνω φαίνεται ότι οι όροι *συναυτοκράτορας* και *συμβασιλέας* δεν έχουν την ίδια σημασία και επομένως εύλογα προκύπτει το ερώτημα, γιατί στη σύγχρονη έρευνα αναφέρονται συχνά ως συνώνυμοι. Ίσως, η λανθασμένη χρήση των δύο τίτλων να οφείλεται περισσότερο στο γεγονός ότι οι ερευνητές επηρεάζονται από τους βυζαντινούς συγγραφείς, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις δεν χρησιμοποιούν σωστά τους πολιτικούς και πολιτειακούς όρους²². Γι' αυτό, όταν εξετάζει κανείς τα πολιτικά γεγονότα μίας περιόδου, είναι απαραίτητο να λαμβάνει υπόψη τα βασικά στοιχεία του βυζαντινού πολιτεύματος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση δύο είναι οι σημαντικότερες παράμετροι. Πρώτον, ότι με τη διαδικασία της αναγόρευσης αποκτούσε κάποιος τον τίτλο του αυτοκράτορα και το δικαίωμα να ασκεί την εξουσία και δεύτερον ότι το έτος 476 αποτελεί χρονικό ορόσημο. Πιο πριν το Βυζάντιο ήταν διαιρεμένο σε τμήματα που διοικούσαν από διαφορετικούς ηγεμόνες, οι οποίοι, όμως, μοιράζονταν την εξουσία και ήταν *συναυτοκράτορες*, ενώ πιο μετά η αυτοκρατορία είχε ενοποιηθεί και γι' αυτό διέθετε ένα διοικητικό κέντρο, την Κωνσταντινούπολη, και έναν μόνο αυτοκράτορα, ο οποίος μπορούσε να στέψει τους γιους του για να τους αναδείξει ως *συμβασιλείς* και συνεπώς ως διαδόχους του. Αναμφίβολα, για τη βαθύτερη κατανόηση, όχι μόνο των δύο τίτλων που εξετάστηκαν στην παρούσα μελέτη, αλλά και άλλων πολιτικών όρων, υπάρχουν ακόμη πολλά πράγματα που θα μπορούσαν να συζητηθούν, γι' αυτό και είναι απαραίτητο να συνεχιστεί η έρευνα σε αυτό τον τομέα της Βυζαντινής ιστορίας.

21 Κυρίως έχουν εξεταστεί τα αυτονομιστικά κινήματα της ύστερης βυζαντινής περιόδου· βλ. Hoffmann, J. (1974), *Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210). Untersuchungen über Unabhängigkeitsbestrebungen und ihr Verhältnis zu Kaiser und Reich*. Μόναχο: Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität Σαββίδης, Α.Γ.Κ. (1987), *Βυζαντινά στασιαστικά και αυτονομιστικά κινήματα στα Δωδεκάνησα και στη Μικρά Ασία 1189-σ. 1204μ.χ.* Συμβολή στη μελέτη της υστεροβυζαντινής προσωπογραφίας και τοπογραφίας την εποχή των Αγγέλων, των Λασκαριδών της Νίκαιας και των Μεγαλοκομνηνών του Πόντου. Αθήνα: Δόμος· Cheynet (1990), *Pouvoir et contestations*, σ. 92 και σ.σ. 146-156· Μπουρδάρη (2015), *Καθολίσσις και τυραννίς*, σ.σ. 471-520· Tsougarakis, D. (1987), 'Defection' and 'Separatism' in the Aegean in the 11th and 12th Centuries. Στο: *Κρητικά Χρονικά*, τόμ. 27, σ.σ. 283-297.

22 Ρώτα (2020), Ορολογία πολιτικών κινήματων, σ.σ. 395-405.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ζώσιμος: έκδ. Paschoud, F. (1971-1979), τόμ. II.2, Παρίσι.
- Θεόδωρος Αναγνώστης: Στο: *Patrologia Graeca*, τόμ. 86. 1, στήλ. 165-227.
- Θεοφύλακτος Συμμοκάτης: έκδ. C. de Boor, revised by Wirth, P. (1972), Στουτγκάρδη.
- Καραγιαννόπουλος, Ι. (1992), *Η πολιτική θεωρία των Βυζαντινών*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Λουγγής, Τ. (1989), *Η βυζαντινή κυριαρχία στην Ιταλία από το θάνατο του Μ. Θεοδοσίου ως την άλωση του Μπάρι 395-1071 μ.Χ.*. Αθήνα: Εστία.
- Μισίου, Δ. (1982), Δύο βυζαντινοί καθεστωτικοί όροι: Αυγούστα και βασιλίτσα. Στο: *Βυζαντιακά*, τόμ. 2, σ.σ. 125-141.
- Μισίου, Δ. (1985), *Η διαθήκη του Ηρακλείου Α΄ και η κρίση του 641. Συμβολή στο πρόβλημα της διαδοχής στο Βυζάντιο*. διδ. διατρ., Θεσσαλονίκη.
- Μπουρδάρα, Κ. (2015), *Καθοσίωνεις και τυραννίς...το πολιτικό αδίκημα στο Βυζάντιο (8^{ος} -13^{ος} αιώνας)*. Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Νικηφόρος: έκδ. Mango, C. (1990), (*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, αρ.13), Ουάσινγκτον.
- Παϊδάς, Κ. (2005), *Η θεματική των βυζαντινών «κατόπτρων ηγεμόνων» της πρώιμης και μέσης περιόδου (398-1085). Συμβολή στην πολιτική θεωρία των Βυζαντινών*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Παϊδάς, Κ. (2006), *Τα βυζαντινά Κάτοπτρα Ηγεμόνων της ύστερης περιόδου (1254-1403). Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Πασχάλιο Χρονικό: έκδ. Dindorf, L. (1832), (*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*), τόμ. 1, Βόννη.
- Ρώτα, Μ. (2020), Ορολογία πολιτικών κινήματων: η χρήση της στις βυζαντινές πηγές και στη σύγχρονη βιβλιογραφία. Στο: *Βυζαντινός Δόμος*, τόμ. 28, σ.σ. 395-405.
- Σαββίδης, Α.Γ.Κ. (1987), *Βυζαντινά σασιαστικά και αυτονομιστικά κινήματα στα Δωδεκάνησα και στη Μικρά Ασία 1189-σ. 1204μ.χ. Συμβολή στη μελέτη της υστεροβυζαντινής προσωπογραφίας και τοπογραφίας την εποχή των Αγγέλων, των Λασκαριδών της Νίκαιας και των Μεγαλοκομνηνών του Πόντου*. Αθήνα: Δόμος.
- Σωκράτης Σχολαστικός: Στο: *Patrologia Graeca*, τόμ. 67, στήλ. 28-842.
- Σωζομενός: έκδ. Bidez, J., Hansen, G.C. (1960), (*Griechischen Christlichen Schriftsteller*, αρ. 50). Βερολίνο.
- Φιλοστόργιος: έκδ. Bidez, J. (1913), (*Griechischen Christlichen Schriftsteller*, αρ. 21). Λιψία.
- Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (1956), *Εκλογή, αναγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (1961-1962), Περί το πρόβλημα της αναδείξεως του βυζαντινού αυτοκράτορος. Στο: *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Αθήνας*, τόμ. 12, σ.σ. 458-497 (= Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (2006), *Βυζαντινή αυτοκρατορία - Νεότερος Ελληνισμός. Συμβολή στην έρευνα*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Ηρόδοτος, σ.σ. 45-116).
- Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (1966), Ένδειξις δια την χρονολόγησιν του Ακάθιστου ύμνου. Στο: *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, τόμ. 55, σ.σ. 47-67 (= Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (2006), *Βυζαντινή αυτοκρατορία - Νεότερος Ελληνισμός. Συμβολή στην έρευνα*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Ηρόδοτος, σ.σ. 345-368).

- Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (1970), Η αντιβασιλεία εις το Βυζάντιον. Στο: *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, τόμ. 2, σ.σ. 1-144 (= Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (2006), *Βυζαντινή αυτοκρατορία - Νεότερος Ελληνισμός. Συμβολή στην έρευνα*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Ηρόδοτος, σ.σ. 117-278).
- Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (2004), *Το πολίτευμα και οι θεσμοί της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, 324-1204. Κράτος, διοίκηση, οικονομία, κοινωνία*. Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Beck, H.G. (2000), *Η Βυζαντινή χιλιετία*, (μτφρ.) Δ. Κούρτοβικ. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Booth, Ph. (2019), The ghost of Maurice at the court of Heraclius. στο: *Byzantinische Zeitschrift*, τόμ. 112.3, σ.σ. 781-826.
- Cheynet, J.C. (1990), *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*. Παρίσι: Publications de la Sorbonne.
- Chrysos, E.K. (1978), The title βασιλεύς in early Byzantine international relations. Στο: *Dumbarton Oaks Papers*, τόμ. 32, σ.σ. 29-75.
- Cresci, L. R. (1990), Appunti per una tipologia del τύραννος. Στο: *Byzantion*, τόμ. 60, σ.σ. 90-129.
- Dagron, G. (1994), Nés dans la pourpre. Στο: *Travaux et Mémoires*, τόμ. 12, σ.σ. 105-142.
- Hoffmann, J. (1974), *Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210). Untersuchungen über Unabhängigkeitsbestrebungen und ihr Verhältnis zu Kaiser und Reich*. Μόναχο: Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität.
- Missiou, D. (1982), Über die institutionelle Rolle der byzantinischen Kaiserin, Στο: XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Akten II/2, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, τόμ. 32/2, σ.σ. 489-498.
- Seston, W. (1946), *Dioclétien et la tétrarchie*. Παρίσι.
- Shlosser, Fr. (1994), *The reign of the Emperor Maurikios (582- 602). A Reassessment*. Αθήνα: Βασιλόπουλος.
- Tsougarakis, D. (1987), 'Defection' and 'Separatism' in the Aegean in the 11th and 12th Centuries. Στο: *Κρητικά Χρονικά*, τόμ. 27, σ.σ. 283-297.
- Winkelmann, P (έκδ.). (1975), *Über das Leben des Kaisers Konstantin*. τόμ 1.1., Βερολίνο. (:Βίος Κωνσταντίνου)
- Zuckerman, C. (2010), On the title and office of the Byzantine βασιλεύς. Στο: *Travaux et Mémoires*, τόμ. 16, σ.σ. 865-890.

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Η κ. **Μαρία Ρότα** αποφοίτησε από το τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ στο ίδιο τμήμα ολοκλήρωσε μεταπτυχιακές σπουδές α΄ κύκλου στον τομέα της Βυζαντινής ιστορίας. Το 2018 έλαβε διδακτορικό τίτλο στη Βυζαντινή ιστορία και από το 2021 είναι μέλος της Ελληνικής Επιτροπής Βυζαντινών Σπουδών. Σήμερα εργάζεται ως μόνιμη εκπαιδευτικός στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.